

ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА. РОБОТА З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

УДК 159.98:331.54:378.02-047.22

DOI: 10.37026/2520-6427-2020-104-4-42-45

Олена ДЕМЧУК,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри загальної психології

та психодіагностики

Рівненського державного гуманітарного університету

ЗМІСТОВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті проаналізовано змістовно-організаційні особливості технології формування життєвої компетентності майбутніх психологів. Розглянуто результати експериментального дослідження даної проблематики. Обґрунтовано ідею розвитку життєвої компетентності особистості на засадах концепції життєтворчості з урахуванням соціальної ситуації студентів та їх вікових особливостей.

Ключові слова: життєва компетентність, майбутні психологи, життєтворчість, вікові особливості, професійне самовизначення.

The article analyses the content and organizational features of the technology of formation of life competence of future psychologists. The results of experimental research of this problem are considered. The idea of development of vital competence of the person on the basis of the concept of life creation taking into account a social situation of students and their age features is substantiated.

We put forward a working assumption that the process of forming the life competence of future psychologists will be effective if the organization of a comprehensive psychological impact aimed at developing its structural components: leading life and professional competencies, personal qualities (creativity, emotional and volitional potential) and system-forming characteristics values and value orientations, motivation, reflection, self-awareness).

A feature of the program developed by us is the project-modular form of organization of the educational space. The program of a formative experiment is addressed to the sources of the student's activity, his image of «I am», the integrity of which is the result of gaining personal life experience. Its task to organize targeted psychological influence on the basis of stimulating self-esteem, self-education and self-realization of the individual,

providing further full inclusion in society of the individual, can constructively, consciously transform themselves and environment.

Project-module organization, combining different-scale developmental flows of the social environment, promotes the development of individual competence, use individual opportunities and the social situation of this development. The content of the program has components that cover, firstly, the problem of development of a competent person, and secondly, the problem of socialization.

Key words: life competence, future psychologists, life creation, age features, professional self-determination.

Постановка проблеми. Узагальнення теоретичних засад проблеми змістовно-організаційних особливостей технології формування життєвої компетентності майбутніх психологів у сучасній зарубіжній та вітчизняній психології, результати констатувального етапу експериментального дослідження дозволили нам розробити технологію формування життєвої компетентності майбутніх психологів в умовах професійного навчання [8]. Ми висунули робоче припущення про те, що процес формування життєвої компетентності майбутніх психологів буде ефективним за умови організації комплексного психологічного впливу, спрямованого на розвиток її структурних компонентів: провідних життєвих та професійних компетенцій, особистісних якостей (креативність, емоційно-вольовий потенціал) та системоутворювальних характеристик (цінності та ціннісні орієнтації, мотивація, рефлексія, самосвідомість).

Як засвідчив здійснений у першому розділі нашого дослідження аналіз співвідношення вікових проміжків і завдань розвитку в контексті виявлення передумов формування життєвої компетентності

особистості, для формування основних її підструктур найсприятливішим є період юнацького віку. Важливими факторами такого формування є закономірності психічного розвитку (завершення формування найголовніших психічних функцій, важливі новоутворення), провідної діяльності та зони найближчого розвитку.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Розроблена технологія передбачала врахування соціальної ситуації розвитку особистості в юнацькому віці, для якої характерні професійне самовизначення, а також самовизначення в різних значущих сферах життя – побудова життєвого проєкту та початок його реалізації, пошук сенсу власного життя (І. Кон, Х. Ремшмідт, А. Реан, В. Франкл). Провідним новоутворенням цього віку є особистісна ідентичність (Е. Еріксон, О. Ічанська, М. Кле, Дж. Марсія), що характеризується самостійністю, ініціативністю, самоусвідомленням. Подолання вікової кризи в юнацькому віці при переході до ранньої дорослості підсилює особистісні утворення (самоповагу, копінг-стратегії, почуття впевненості в собі, соціально-психологічну адаптованість, мотивацію навчання тощо), які впливають на процес формування життєвої компетентності.

Метою статті є аналіз змістовно-організаційних особливостей технології формування життєвої компетентності майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. Щодо студентів першого курсу, з числа яких складалася вибірка на етапі формуального експерименту, основний зміст проблемної ситуації для них складає інтенсивний розвиток мотиваційної організації особистості, пов'язаний не тільки з реальним включенням у нову систему соціальних зв'язків і відносин, особистісним засвоєнням світу професійної діяльності, але й з необхідністю суміщення різних форм життєдіяльності, характерних для дорослої людини. Інша психолого-педагогічна проблема першокурсників – стан академічної успішності. Найчастіше студенти потрапляють у пастку неправильних установок в організації самостійної навчальної роботи, уявної безконтрольності навчального процесу і пов'язаних з ними вимог дотримання навчальної дисципліни. Першокурсники – колишні школярі, вони ще недостатньо знають свої індивідуально-психологічні, інтелектуальні можливості, відчувають невпевненість у собі у зв'язку з труднощами в навчальній діяльності та спілкуванні. Тому в період навчання на 1–2 курсах студент розв'язує життєву проблемну ситуацію, пов'язану з адекватною адаптацією до умов навчання, з формуванням основ професійних знань [7, с. 26], з поступовим відділенням від родини і «вростанням» у суспільство та культуру [5, с. 415].

На рубежі 2–3 курсів, у зв'язку з вибором і початком спеціалізації, основним змістом життєвої проблемної ситуації стає необхідність реального життєвого і професійного самовизначення (на відміну від ідеального «моделювання» своєї особистості в період шкільного навчання). Для студентів третього курсу характерні сумніви щодо майбутньої професійної діяльності, переживання, пов'язані з усвідомленням відповідальності за свій професійний вибір і подальший професійний шлях, прагнення намітити реальні шляхи самовираження в професії [4, с. 161].

В основу пропонованої технології покладена ідея розвитку життєвої компетентності особистості на засадах концепції життєтворчості [1, с. 415] з урахуванням соціальної ситуації студентів та їх вікових особливостей. Методологічним підґрунтям побудови системи психологічного впливу є:

- системно-структурний підхід, який враховує складний системний характер феномена життєвої компетентності особистості, є підґрунтям застосування інших використаних підходів та припускає організацію простору психологічного впливу відповідно до теоретичних побудов процесів формування життєвої компетентності майбутніх практичних психологів в умовах професійного навчання. Комплексний та послідовний характер формуального та розвивального впливу представлений трьома взаємопов'язаними між собою етапами: набуття життєвих компетенцій, розвиток особистісних якостей та формування системоутворювальних характеристик;

- діяльнісний підхід, який реалізується у включенні студентів у різні види діяльності, опанування «психологічним ядром» діяльності, надання усім видам діяльності в процесі професійної підготовки соціально-психологічної спрямованості;

- цілісний підхід до формування мотиваційної готовності студента до діяльності, сутність якого полягає в тому, що предметом вивчення соціального педагога і психолога є особистість студента та його діяльність як реальний і цілісний процес;

- диференційований та особистісно зорієнтований підходи, що реалізуються на основі результатів психологічного діагностування особливостей розвитку особистості студента впровадженням спеціальних технологій навчання та взаємодії.

Особливістю розробленої нами програми є проєктно-модульна форма організації освітнього простору. Програма формуального експерименту звернена до джерел активності студента, його образу «Я», цілісність якого є результатом набуття особистого життєвого досвіду [6]. Її завданням є організація спрямованого психологічного впливу на засадах стимулюючої самооцінки, самоосвіти і самореалізації особистості, що забезпечують подальше повноцінне включення в соціум особистості, здатної перетворювати конструктивно, свідомо і себе, і довкілля.

Проєктно-модульна організація, об'єднуючи різномасштабні розвивальні потоки соціального середовища, сприяє розвитку компетентності особистості з урахуванням її індивідуальних можливостей та соціальної ситуації цього розвитку. До змісту програми входять складові, які охоплюють, по-перше, проблему розвитку компетентної особистості, по-друге, – проблему її соціалізації.

Головною метою програми є послідовний розвиток складових життєвої компетентності в її різних проявах, багатогранність і різноплановість знань, необхідних для становлення особистості як творця і проєктувальника власного життя.

Основні засоби діяльності, використані у програмі:

- організація збагаченого енерго-інформаційного простору – предметного, соціокультурного, освітнього, що є провідним фактором формування ціннісно-смиислової свідомості студента, його духовної субстанції;

- організація різноманітних видів діяльності як умови самореалізації кожного (можливість вільного вибору): соціально-комунікативної, громадсько-корисної, дозвілєво-ігрової, оздоровчої тощо;

- організація продуктивного спілкування у малій соціальній групі є важливим фактором соціального розвитку студента, умовою його самоствердження, формування адекватної самооцінки, впевненості в собі, розвитку «Я-концепції»;

- стимулювання духовно-катарсичної вчинкової активності, яка сприяє розвитку здатності робити власний автономний вибір дії, діяльності, вчинку;

- психолого-педагогічна підтримка у вирішенні проблем студентами, допомога їм стати суб'єктами власної життєтворчої активності: пізнавати себе (самопізнання); оцінювати себе (самооцінка); бачити світ таким, яким його бачать інші (пізнання світу); визначати своє життєве кредо, мету життя (цілерозуміння); складати свою життєву програму (самопрограмування); здійснювати самоаналіз (рефлексія), планування, організацію своєї діяльності для досягнення поставлених цілей [2, с. 416].

Визначено такі головні напрями розвитку компетентності студентів:

1. *Особистісний напрям.* Це становлення особистості у сфері її внутрішніх самовиршень та відносин. У цьому просторі відбувається формування ставлення до себе, розгортається внутрішній діалог із собою, виникають механізми самокерованої поведінки і творчої діяльності.

2. *Міжособистісний напрям.* Це сфера становлення й розвитку умінь і навичок особистості, які забезпечують їй можливість взаємодії з «іншими» через відносини «Я–Ти», освоєння базових алгоритмів соціальної взаємодії та поведінки, формування мистецтва поведінки в конфліктних та складних життєвих ситуаціях, умінь передбачити міжособистісні конфлікти.

3. *Соціально-груповий напрям.* Це сфера відносин «Я–Ми», у межах якої особистість має оволодіти базовими передумовами майбутньої інкорпорації у множини різноманітних за характером і масштабами соціальних груп.

4. *Професійний напрям.* Це формування передумов поступового входження студентів до професійних відносин. Змістом напрямку є самовизначення та самореалізація особистості як професіонала. Насамперед, основним завданням є створення базових підвалин майбутньої професійної діяльності у сфері допомагаючих професій.

5. *Духовно-смысловий напрям.* Передбачає створення умов для розвитку системи цінностей, пошук особистого смислу життя, становлення особистості, відповідальності як за власну долю, так і за долі інших людей та світу.

Формувальний експеримент передбачав створення спеціальних умов для підвищення рівня життєвої компетентності студентів юнацького віку (перший курс закладів вищої освіти) шляхом організації комплексного цілеспрямованого психологічного впливу на особистість. У процесі побудови технології відповідно до робочої гіпотези нами були визначені три взаємопов'язані між собою етапи, а саме: 1) набуття студентами провідних життєвих та професійних компетенцій; 2) розвиток особистісних якостей (креативність, емоційно-вольовий потенціал); 3) формування системоутворювальних характеристик (цінності та ціннісні орієнтації, мотивація, рефлексія, самосвідомість). Досягнення мети кожного з етапів забезпечувалося завдяки використанню комплексу методів, представлених лекційним, тренінговим та проєкtnим модулями.

Однією із загальних умов побудови комплексної технології є вивчення особистості з урахуванням вікових, психологічних та індивідуально-типологічних особливостей. До конкретних психолого-педагогічних умов формування життєвої компетентності особистості у нашому дослідженні належать:

1. Актуалізація усвідомлення значущості життєвої компетентності особистості в процесі життєтворення, що підсилює мотивацію особистісного зростання та самоактуалізації.

2. Розвиток рефлексії та самосвідомості як підґрунтя:

- опанування навичок самокерування, самовпевненості, самоставлення, що призводять до формування самоповаги особистості юнацького віку;

- активації адекватності оцінки власних здібностей, що сприяє очікуванню успіху в різних сферах життєдіяльності;

- актуалізації здатності до планування діяльності, що визначає стійкість та наполегливість у досягненні мети;

- забезпечення інтеграції оцінки позитивних і негативних сторін власної особистості з домінуванням позитивного переживання.

3. Сприяння використанню конструктивних копінг-стратегій у складних життєвих ситуаціях шляхом підсилення емоційної стійкості та здатності виявляти активність у напрямку вирішення проблеми.

4. Регуляція міжособистісних стосунків шляхом підсилення соціальної компетентності особистості юнацького віку, що сприяє впевненості у встановленні та підтримці соціальних контактів.

5. Стимуляція прагнення до стійкого переживання успішності у соціальних взаєминах, що зумовлює зростання соціально-психологічної адаптації юнаків.

6. Спрямування системи цінностей та ціннісних орієнтацій на загальнолюдські, гуманістичні, духовні цінності як підґрунтя розвитку особистості, професійної та громадянської відповідальності, особистісної зрілості.

7. Підсилення мотивації отримання нових знань, умінь та навичок, що сприяє особистісно зорієнтованому навчанню студентів та їх професійній підготовці.

Висновки. Отже, мета формувального експерименту полягала у підвищенні рівня життєвої компетентності респондентів шляхом цілеспрямованого впливу на її структурні компоненти на підставі забезпечення описаних вище психолого-педагогічних умов засобами сучасних інноваційних психолого-педагогічних методів.

Зважаючи на положення практичної психології щодо побудови системи засобів психологічного впливу (Г. Абрамова, А. Айві, І. Булах, С. Гледінг, Л. Долинська, І. Дубровіна, В. Квін, С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, К. Роджерс, К. Рудестам, Т. Титаренко, Н. Чепелева, І. Ялом, Т. Яценко), відповідно до поставленої мети було визначено й реалізовано такі *принципи* побудови формувального експерименту:

- послідовності, який полягає у взаємозв'язку психодіагностичного та психокорекційного етапів, законним переходом від однієї стадії формувального експерименту до іншої;

- комплексності, що передбачає застосування методів та методик різних напрямків практичної психології;

- діалогізації, що реалізується у діалогічній взаємодії учасників групи, ведучого та учасників;

- інтеграції як здійснення формувального, розвивального, та навчального впливів з урахуванням метадисциплінарного характеру феномена життєвої компетентності;

- персоналізації, що проявляється у відповідальності за власні висловлювання, вчинки, дії, результати діяльності кожного із учасників;

- диференційованості – урахування індивідуальних і вікових особливостей учасників формувального експерименту [3, с. 135].

У ролі провідної форми проектної діяльності була обрана взаємодія у малих групах. Вибір групової форми роботи зумовлювався кількома чинниками, зокрема:

- організаційними особливостями використання методів проекту та психологічного тренінгу;

- дружньою атмосферою групи, в якій можна засвоїти нові навички, опанувати вміння підвищувати здатність до ефективності у різних сферах життя;

- умовами групової форми роботи, які спонукають особистість до самооцінки власної компетентності, самодослідження, що дозволяє ідентифікувати себе з іншими учасниками і використовувати результати цього спостереження під час оцінки власних думок, емоцій, вчинків;

- колективною відповідальністю за результати виконання проекту тощо.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Підсумком комплексного впливу на особистість респондентів у межах третього етапу програми формувального експерименту буде формування адекватної самооцінки, впевненості у собі, ціннісно-сислової свідомості, «Я-концепції», особистісної зрілості, набуття відповідних компетенцій і на цьому підґрунті формування активної особистісної та громадянської життєвої позиції, готовності до розв'язання життєвих ситуацій.

УДК 37.015.311-047.22

DOI: 10.37026/2520-6427-2020-104-4-45-49

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Єрмаков І. Проектний підхід у школі життєвої компетентності : підруч. для дир. 2005. № 9–10. С. 32–49.

2. Єрмаков І. Г. На шляху до школи життєвої компетентності і проектний підхід. *Метод проектів і традиції: перспективи, життєві результати* : практико-орієнтов. зб. Київ, 2016. С. 15–29.

3. Лукина В. С. Исследование мотивации профессионального развития. *Вопросы психологии*. 2004. № 5. С. 25–32.

4. Львов В. М., Багрецов С. А., Нагиева О. В. О феноменах профессионального развития личности. *Журнал практического психолога*. 2007. № 4. С. 158–166.

5. Эриксон Э. Детство и общество. Санкт-Петербург, 2017. 416 с.

6. Цветков А. В., Миронов Д. И. О подходах к изучению образа «Я» в отечественной и зарубежной психологии. *Психология и психотехника*. Москва : НБ-Медиа, 2012. № 2. С. 34–42.

7. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України ; СВД Черкасов М. П., 2006. 362 с.

8. Ямницький В. М. Професійний розвиток особистості в контексті психології життєтворчості. *Освіта регіону: психологія, політологія, комунікації*. Київ, 2016. № 1. С. 94–96.

Дата надходження до редакції: 28.09.2020 р.

Інна ШПИЧАК,

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри педагогіки,

психології та корекційної освіти Рівненського ОІППО

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз поняття компетентісно орієнтованого розвитку особистості, розкрито його зміст. Проаналізовано базові технології, що підтримують компетентісне навчання. Виокремлено психолого-педагогічні умови компетентісно орієнтованого розвитку особистості учня в умовах Нової української школи.

Ключові слова: компетентність, розвиток, компетентісно орієнтований розвиток особистості, технології, Нова українська школа.

The relevance of the topic disclosed in the article is caused by the need for the development of the New Ukrainian School, the trend towards an increase in demand for quality education and upbringing, on updating

the forms and methods of organizing the educational process in educational institutions.

In modern conditions of the development of Ukrainian society the transition to new educational standards and the issues of upbringing a healthy, successful and well-mannered generation are of particular importance and priority. The leading task of the New Ukrainian School is to bring up a student. One of the factors of this is the development of cross-cutting skills and the formation of competencies.

The formation of the competencies of students is one of the most urgent tasks of modern education, since they are a prerequisite for their success in everyday life, including the motives, knowledge and skills necessary for successful interaction with the social environment on the